

УДК 159.9.07:159.923-053.4

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.1>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ САМОСТАВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Світлана Байда

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300
e-mail: cbajda2017@gmail.com*

У статті аналізуються основні тенденції в дослідженні самостворення, виявлення та вивчення особливостей прояву самооцінки в дітей дошкільного віку. Ця проблема є актуальною, так як дошкільний вік є важливим періодом для становлення й самооцінки для подальшого її розвитку та впливу на особистість. У основі самоповаги лежить потреба у визнанні значущими дорослими. З'ясовано, що процеси вироблення дошкільниками ціннісного ставлення до себе зумовлюються внутрішніми й зовнішніми детермінантами. Внутрішніми умовами є прагнення дитини до самовираження, апробація власного «Я»; більшою чи меншою мірою виражена потреба у визнанні; готовність до захисту й відстоювання позитивного «Я»; здатність до вироблення самооцінних суджень. Визначено, що самоповага дошкільника – це особистісне утворення, яке включає низку взаємопов'язаних компонентів, що доповнюють один одного та характеризуються чутливістю до зовнішніх впливів. Оптимальний рівень самоповаги забезпечується гармонійним поєднанням тенденцій до самовираження, домагання визнання й самозбереження. Домінування будь-якої зі сторін призводить до певних деформацій особистості. Установлено, що самоповага є продуктом самосвідомості й входить до складу емоційно-когнітивного компонента Я-образу. Самоповага – це властивість особистості, що характеризується відносно стійким, позитивно забарвленим ставленням до себе, яке акумулює узагальнені переживання власної цінності в очах значущих людей, усвідомлення власних чеснот. Самоповага дошкільника – це особистісне утворення, яке включає низку взаємопов'язаних компонентів, що доповнюють один одного й певною чутливістю до зовнішніх впливів. Оптимальний рівень самоповаги забезпечується гармонійним поєднанням тенденцій до самовираження, домагання визнання та самозбереження. Домінування будь-якої зі сторін призводить до певних деформацій особистості. З'ясовано, що процеси вироблення дошкільниками ціннісного ставлення до себе зумовлюються внутрішніми й зовнішніми детермінантами.

Ключові слова: самостворення, самооцінка, самоповага, самовираження, образ-Я.

Суспільне дошкільне виховання в Україні має більш ніж столітню історію. Пройдений шлях є досить складним, суперечливим і насиченим подіями. Здійснення його історико-педагогічного дослідження дає можливість побачити певні закономірності й обумовленості, визначити загальні тенденції. Усе це набуває особливого значення в переломні періоди, який саме зараз і переживає система суспільного дошкільного виховання в нашій країні.

Проблема розвитку самоповаги в дошкільників тісно переплітається з іншими проблемами теоретичного та методологічного характеру, зокрема з дослідженнями природи й генезису самосвідомості й окремих її процесів. У вітчизняній і зарубіжній філософській, психолого-педагогічній літературі до вивчення цих проблем у різні часи зверталися автори. Серед найбільш відомих імена К.О. Абульханової-Славської, Б.Г. Ананьєва, Л.І. Анциферової, О.О. Бодальова, Л.С. Виготського, Л.І. Божович, В.В. Давидова, В.В. Зінківського, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, С.Л. Рубінштейна, С.Г. Спіркіна, П.Р. Чамати,

О.В. Шорохової та ін., які намітили загальнотеоретичні й методологічні підходи до вирішення питання про становлення самосвідомості й окремих її процесів у контексті проблеми розвитку особистості.

Інша група дослідників, що представлена таким науковцями, як Г.С. Абрамова, М.Й. Боришевський, І.Т. Дімітров, О.Л. Кононко, В.К. Котирло, М.І. Лісіна, Н.І. Непомняща, С.Р. Пантілеєв, Н.А. Побірченко А.І. Сілвестру, В.А. Семиченко, Т.М.Титаренко, С.П. Тищенко, І.І. Чеснокова, Р.Х. Шакуров, розглядають питання, що пов'язані з особливостями формування Я-образу, емоційно-ціннісного компонента в його структурі та окремими складниками самоствавлення; досліджують чинники, що є рушіями процесів самопізнання й вироблення ставлення до себе.

Детальний аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури дав змогу узагальнити підходи науковців до проблеми самоповаги дитини та сконцентрувати їх навколо таких проблем:

1. Самоповага в контексті розвитку образу-Я дошкільника.
2. Самоповага й процеси самопізнання та вироблення емоційно-ціннісного самоствавлення.
3. Самоповага й самооцінка.
4. Внутрішні й зовнішні чинники, що опосередковують самоповагу.

Більшість дослідників однотайні в поглядах на самоповагу як складник образу-Я, уважаючи її наслідком інтеграції та узагальнення переживань стосовно себе. Сучасні дослідники самосвідомості пропонують розглядати самоповагу в межах більш узагальненої категорії: Я-концепції, куди образ-Я та самоповага входять як окремі складники (хоча й взаємопов'язані). Убачаючи в зазначених підходах очевидне протиріччя, уважали за необхідне уточнити: у будь-якому випадку мова йде про самоповагу як продукт когнітивних та емоційних процесів самосвідомості. Таким чином, погляд на образ-Я як категорію, що фіксує не лише знання про себе, а й ставлення до себе, дає підставу використовувати вищезазначені поняття як синоніми. Опертя на такий підхід дає змогу користуватися як синонімами поняттями «когнітивний компонент Я-концепції» та «когнітивний компонент Я-образу», «емоційно-ціннісний компонент Я-концепції» та «емоційно-ціннісний компонент Я-образу».

Оскільки самоповага функціонує в межах самообразу, уважали за доцільне детально з'ясувати особливості становлення й розвитку цього психологічного утворення в онтогенезі. Образ-Я розцінюється психологами як досить складний феномен, що являє собою діалектичну сукупність когнітивно-афективної інформації дитини про себе й відображує єдність певних структурних, функціональних та емоційних компонентів [7].

Образ-Я починає складатися в дитини одразу після народження й розвивається в умовах взаємодії з предметним світом і навколишніми. Згідно з дослідженнями М.І. Лісіної, А.І. Сілвестру, кожний із цих факторів робить специфічний внесок у вибудову образу-Я: когнітивна частина образу складається передусім унаслідок індивідуальної діяльності, афективна – завдяки досвіду спілкування [7; 10; 11]. Це окреслює два шляхи розвитку самоповаги: 1) індивідуальний досвід успішних (неуспішних) досягнень; 2) оцінні судження авторитетних інших. Сам образ має нерозривну когнітивно-афективну єдність. Усі структурні компоненти об'єднані між собою і підкоряються меті інтегративності. Авторами наголошується, що в образі-Я дошкільника емоційні компоненти домінують над когнітивними, тому М.І. Лісіна пропонує називати його не когнітивно-емоційним, а цілісним афективно-когнітивним комплексом.

Психологи стверджують, що спонтанні самовідчуття самі по собі не можуть скластися в цілісний і послідовний образ-Я. Значну роль у цьому процесі відіграють дорослі, які організують предметно-практичну діяльність і допомагають дитині визначитися

стосовно себе. Спілкування дитини з дорослим та однолітками вважається неодмінною умовою формування гармонійного самообразу. У дослідження А.І. Сілвестру особливу увагу звертає на ті сторони образу-Я дитини, що складаються передусім під впливом спілкування з дорослими [10; 11]. На його думку, останні є джерелом оціночних впливів у формуванні ставлення дітей до себе й до світу, джерелом організації індивідуального досвіду дитини, контекстом для порівняння самої себе з ідеалом, еталоном.

Спілкування дитини з однолітками в процесі формування образу-Я виконує дещо іншу функцію – функцію контексту для порівняння себе з рівними та засобу взаємного обміну оціночними впливами [10]. І.І. Чеснокова доповнює цей перелік функцією розширення можливостей для самоствердження, рольовим збагаченням та оволодіння новими критеріями оцінок [14]. Акцентуючи увагу на зазначеній проблемі, М.І. Лісіна пояснює переваги однолітків перед дорослими в процесі формування образу-Я можливістю тих слугувати «порівняльним матеріалом», тоді як дорослий частіше сприймається як недосяжний ідеал [6].

Особлива роль у формуванні самообразу відводиться предметно-практичній діяльності [8; 12; 14]. Дослідники в галузі самосвідомості одноставні в поглядах на діяльність дитини, різні форми її активності в предметному освоєнні світу як основні чинники розвитку образу-Я. Уже перші предметні дії породжують у дитини почуття гордості за себе. «Людина пізнає себе по своїх справах, оцінює себе по своїх успіхах і досягненнях» [6]. Дитина кожного дня може чути від оточуючих, що вона володіє якимись здібностями, але лише практичне застосування може слугувати реальною основою для кінцевого визначення рівня вмінь і навичок [6].

Авторами наголошується, що у формуванні образу-Я певну роль відіграє й внутрішній потенціал (устремління, прагнення, потреби, рівень активності), що спрямовується підростаючою особистістю на збереження та підтримку високої власної цінності [5; 13]. Звертається увага на те, що особистість залежно від особливостей свого внутрішнього світу по-різному сприймає впливи зовнішнього середовища [9].

Таким чином, різні форми активності дитини в предметно-практичному оволодінні світом, спілкування з дорослими й однолітками, наявність окремих елементів внутрішньої активності є основними факторами розвитку образу-Я спочатку в неясних, недиференційованих, а потім у все більш адекватних, розчленованих формах. Причому вирішальна роль як джерела й фактору розвитку в дітей уявлення про себе і ставлення до себе відводиться предметній діяльності, спілкування при цьому спрямовує процеси самопізнання і створює сприятливі умови для його протікання.

Згідно із зазначеними підходами, образ самого себе, зокрема афективний компонент, починає функціонувати вже на першому році життя. Це пояснюється тим, що провідна діяльність у цьому віці має емоційний характер і здійснюється експресивними засобами. Перші прояви Я-образу дослідники пов'язують із фізичним самопочуттям дитини. Її знання про себе на ранніх стадіях онтогенезу обмежені й майже повністю ґрунтуються на сигналах «зсередини». Головним джерелом збагачення уявлень про себе немовляти є спілкування з дорослими людьми [2; 6].

У дитини раннього віку афективний компонент образу-Я продовжує переважати, хоча когнітивний набуває сили та значення. Якісні зміни в самообразі полягають у поглибленні знань про себе як суб'єкта діяльності. Суттєву роль у цьому процесі відіграє розширення контактів з дорослими та однолітками [1].

Однією з надзвичайно важливих позицій є та, що розвиток уявлень про себе в дошкільників значною мірою залежить від характеру переважаючих оцінок, тобто когнітивний компонент образу-Я залежить від того, якою дитину вважають оточуючі: батьки,

вихователі, однолітки [5]. Психологи це пояснюють надзвичайно тісними емоційними зв'язками, які призводять до такої високої залежності змісту образу-Я дошкільника від ставлення до нього дорослого.

Більшість науковців вирішальну роль відводить самооцінці у виробленні емоційно-ціннісного ставлення до себе, вважаючи її своєрідним підсумком самопізнання, наслідком інтегративної роботи у сфері самопізнання, з одного боку, й у сфері емоційно-ціннісного ставлення – з іншого. Зарубіжні дослідники досить часто ототожнюють самооцінку й ціннісне ставлення. Так, вони пропонують розглядати самооцінку в структурі Я-концепції, убачаючи в ній інтегровану характеристику, загальну систему ціннісного ставлення особистості до себе. Згідно з їхніми підходами, самооцінка відображає ступінь розвитку в індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності й позитивного ставлення до всього того, що входить у царину «Я» [4].

По-перше, нас зацікавила позиція стосовно якісних характеристик самооцінки й особливостей її розвитку в дошкільному віці. Дослідники звертають увагу на те, що дошкільники схильні себе переоцінювати більшою чи меншою мірою. Скажімо, у віці двох-трьох років переважна частина самооцінок зводяться до виразу: «Я кращий за всіх!» Когнітивний компонент у такій самооцінці майже відсутній, вона слугує лише способом самоствердження.

Діти чотирьох років ставляться до самооцінки стриманіше, проте слабке, неадекватне усвідомлення своїх умінь і прагнення бути визнаними викликає переоцінку себе, хоча досить часто ними демонструються досить хороші знання своїх можливостей. Цим же викликана переоцінка себе й п'ятирічними дітьми. У віці шести років відбувається різкий стрибок у напрямі усвідомлення своїх умінь: самооцінка стає точнішою, обумовленою, більшість семирічних дошкільників здатні оцінити свої вміння більш-менш об'єктивно [15].

Онтогенез самооцінки дослідниками пов'язується з формуванням у дитини диференційованих та інтегративно-узагальнених знань про себе як внутрішніх умов розвитку стійких орієнтацій стосовно себе, що визначають емоційно-ціннісне ставлення до себе [4]. Зазначена характеристика видається продуктивною для з'ясування природи окремих тенденцій, що забезпечують вироблення особистістю ціннісного ставлення до себе.

По-друге, позиція щодо чинників самооцінки. Узагальнюючи результати досліджень, можемо стверджувати, що самооцінка складається в процесі власної практичної діяльності й під впливом оцінок значущих людей, причому спочатку оцінка дитиною себе та результатів діяльності є наслідком оцінки дорослого. Але диференціація сфер діяльності дитини та збільшення кількості значущих інших, збільшуючи кількість кутів зору, незмінно породжує протиріччя й конфлікти, що стимулюють розвиток самосвідомості, переорієнтацію її із зовнішніх оцінок на самооцінку. У міру збагачення досвіду предметно-практичної діяльності та спілкування все більшої ваги набуває автономність оцінювання, а залежність між оцінкою й самооцінкою починає опосередковуватися типом ставлення педагога до дитини [4].

Але емоційно-ціннісній інтеграції переживань передують диференціація емоцій. Сутність цього явища в тому, що окремі емоційні реакції трансформуються в складніші утворення чи почуття, такі як гордість, задоволення собою, радість успіху. Дослідженнями Р.Х. Шакурова встановлено, що в основі самоповаги, власної гідності лежать ситуативні переживання гордості [16]. Виділивши основні етапи в розвитку самолюбності, він зробив спробу дати аналіз генезису й умов, що сприяють цьому процесу. Зокрема, ним виділяється вік двох-трьох років, коли дитині властиво проявляти гордість за власні досягнення (самостійність, охайність, терпіння, володіння іграшкою); вік чотирьох років, коли до предмета гордості за себе додаються моральні якості (щедрість, слухняність, правдивість,

стриманість тощо); вік п'яти років – гордість за себе пов'язана з якісними показниками діяльності й інтелектуальними достоїнствами. «Чим старші діти, тим більше чеснот, якими вони пишаються, і тим точніше ці чесноти диференціюються за їх суспільною значущістю» [11; 14].

Спочатку переживання самолюбності «дифузні», тобто такі, що спрямовані взагалі на одержання схвалення оточуючих, поступово лише певні якості й чесноти стають здатними викликати відповідні переживання. Паралельно з розвитком самопізнання відбувається й розвиток емоційно-ціннісного ставлення до себе.

Звертають на себе увагу дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, у яких робиться спроба виділити фактори зовнішнього середовища, що опосередковують самоповагу [5; 6; 16]. Більшістю психологів одним із чинників називається характер домінуючого емоційного ставлення до дитини з боку значущих дорослих. Наголошується, що за умови функціонування внутрішніх умов, зокрема здатності сприймати ласку, диференціювати слова, набуття певними словами умовно-емоційного значення виражати позитивне ставлення з боку дорослих до дитини, у неї вже у два-три роки можуть скластися емоційні реакції на похвалу. Зародження емоційних реакцій на схвалення створює, у свою чергу, внутрішні умови для формування позитивно-емоційного ставлення до себе.

На перших порах переживання самолюбності нестійкі й з'являються лише при прямій оцінці особистості дитини. У міру того, як дитина накопичує досвід позитивних оцінок, у неї з'являється потреба одержувати і зберігати позитивну оцінку з боку оточуючих. Це виникає тому, що похвала концентрує увагу дитини на ній самій і на певних її якостях, викликаючи при цьому приємні емоції. Схвалення дитини, як правило, переживається на тлі її «Я». Вона починає бачити джерело радості в самій собі, у своїх певних достоїнствах. Експериментальними дослідженнями Р.Х. Шакурова встановлено, що на основі узагальнення дитиною власних переживань щодо себе в неї починає складатися стійке емоційне самостановлення [17].

С.П. Тищенко виділяє три типи емоційно-оцінного ставлення дорослих до дітей, кожний із яких по-своєму впливає на розвиток самоповаги. Згідно з результатами її наукових досліджень, найбільш сприятливим для розвитку самоповаги дитини є справедливо-вимогливий, заохочувальний тип емоційно-оцінного ставлення до дитини в сім'ї. Саме цей тип ставлення здатний забезпечити становлення в дитини потреби у визнанні себе оточуючими. До того ж під його впливом у дитини формується позитивна емоційна спрямованість на близьких дорослих як таких людей, які виявляють до неї повагу, визнають її права, стимулюють успіхи [12].

Уважаємо цікавими, хоча й недостатньо науково обґрунтованими, позиції В.В. Століна щодо прямих чи непрямих способів навіювання батьками своїм дітям образу-Я та самоповаги. Згідно з його поглядами, батьки транслюють дитині своє бачення її образу, озброюють конкретними самооцінками і стандартами, частковими й загальними цілями, зразками та ідеалами, можуть або сприяти формуванню, або втраті самоповаги [5].

Дослідженнями М.І. Лісіної встановлена залежність між віком дитини та характером її реагування на оцінки дорослих: чим менша вона за віком, тим не критичніше сприймає їхні думки про себе, тим меншою мірою її уявлення про себе спираються на конкретні результати власної діяльності. У старшому дошкільному віці дорослий продовжує залишатися авторитетом для дитини, але все більшою мірою його оцінки переломлюються крізь призму власного індивідуального досвіду. Тому запорукою формування гармонійного образу-Я та позитивного самостановлення можна вважати поєднання індивідуального.

Психологи роблять спробу проаналізувати різні прояви поведінки дошкільника й виділити характерні ознаки високої та низької самоповаги. Більшістю з них самоповага

пов'язується із самостійністю, кмітливістю, ретельністю, готовністю самовиразитися в різних справах, домаганнями визнання значущих дорослих та однолітків, вимогливістю в оцінках власного продукту. Уважається, що розвинена самоповага повинна супроводжуватися позитивними емоціями: радістю, задоволенням, впевненістю, позитивною спрямованістю на людей. Про вражену самоповагу може свідчити прагнення дитини уникати провідних ролей у грі, гіпертрофована потреба у схваленні (коли активність дитини спрямовується не емоціями, а лише програмується дорослими), прояви самовпевненості, підвищеної тривожності, образливості, незадоволеності собою, вразливості, невпевненості в собі. Самоповага визначає загальний тонус, стан, настрої, плани, активність дитини. Знижена самоповага здатна зробити поведінку дитини хворобливою, нестійкою, спровокувати хибну поведінку. Дитина починає гостро реагувати на все, що зачіпає самооцінку, – критику, сміх, легко ображається, починає віддавати перевагу самотності [7].

Таким чином, аналіз літератури вітчизняних, російських і зарубіжних авторів з проблеми самоповаги, різних проявів самостановлення в дошкільників дає підставу стверджувати: більшість психологів одноставні в поглядах на дошкільний вік як такий, що найбільшою мірою акумулює можливості для закладання основ ціннісного ставлення до себе.

Психологічними передумовами до зародження самоповаги є здатність дитини до узагальнення переживань стосовно себе, що складається на кінець старшого дошкільного віку; наявність високої внутрішньої активності, спрямованої на вироблення й підтримку ціннісного ставлення до себе; функціонування рефлексії; відділення конкретної самооцінки від загальної; здатність до вироблення елементарних форм адекватної самооцінки. В онтогенезі ставлення до себе починає вироблятися одночасно зі становленням образу-Я; спочатку це короточасні, епізодичні переживання свого «Я», які з віком спочатку диференціюються, а потім узагальнюються, перетворюючись на більш-менш стійке ціннісне ставлення до себе. В основі самоповаги лежить потреба у визнанні значущими дорослими. Якщо дитина переживає щодо себе їх позитивне ставлення, це викликає в неї почуття самоцінності.

Факторами, що опосередковують самоповагу, є індивідуальна діяльність дитини та спілкування з дорослими й однолітками, кожний із яких виконує свою функцію в процесі вироблення ціннісного ставлення до себе. Необхідною умовою гармонійного самообразу є поєднання індивідуального досвіду та спілкування. Особлива роль у розвитку самоповаги дошкільників відводиться спілкуванню зі значущими дорослими: педагогами та батьками. Це той фундамент, який може бути більш чи менш сприятливим для набуття дитиною індивідуального досвіду. Доводиться констатувати, що процесам самопізнання й емоційно-ціннісного ставлення дошкільників присвячено неприпустимо мало досліджень, а проблема самоповаги дитини як важливий психологічний феномен, що починає складатися в дошкільному віці, узагалі залишилася поза увагою дослідників.

Список використаної літератури

1. Авдеева Н.Н., Раку Н.И. Становление образа себя у детей первых двух лет жизни. Развитие психики ребенка в общении со взрослыми и сверстниками. Москва : Педагогика, 1990. С. 52–59.
2. Божович Л.И. Психологические закономерности формирования личности в онтогенезе. *Вопросы психологии*. 1976. № 6. С. 46–53.
3. Донченко Е.А., Титаренко Т.М. Личность: конфликт, гармония. Киев : Полит-издат Украины, 1989. 158 с.
4. Захарова А.В., Андрущенко Т.Ю. Особенности формирования оценки и самооценки качеств личности в младшем школьном возрасте. *Новые исследования*. Москва : Педагогика, 1981. № 124. С. 43–47.
5. Кононко Е.Л. Чтобы личность состоялась. Київ : Рад. школа, 1991. 221 с.

6. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. Москва : Педагогика, 1986. 144 с.
7. Лисина М.И., Силвестру А.И. Психология самопознания у дошкольников. Кишинев : Штиинца, 1983. 110 с.
8. Проколиенко Л.Н. Развитие психики в онтогенезе. Воспитание детей дошкольного возраста. Київ : Рад. шк., 1991. С. 11-23.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 1998. 688 с.
10. Силвестру А.И. К вопросу о развитии самооценки в дошкольном возрасте. *Новые исследования в психологии*. Москва : Педагогика, 1978. № 2 (19). С. 80–85.
11. Силвестру А.И. Основные факторы развития образа самого себя у дошкольников. Исследования по проблемам возрастной и педагогической психологии / под ред. М.И. Лисиной. Москва : НИИ психологии, 1980. С. 119–139.
12. Тищенко С.П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. Київ : Знання, 1982. 48 с.
13. Тищенко С.П. Я хороший. *Дошкільне виховання*. 1985. № 1. С. 4–5.
14. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии. Москва : Наука, 1977. 143 с.
15. Чеснокова И.И. Сензитивные периоды в развитии самосознания. Активизация личности в системе общественных отношений : тезисы докладов к VII съезду Общества психологов СССР. Москва, 1989. С. 106–107.
16. Шакуров Р.Х. Самолюбие детей. Москва : Просвещение, 1969. 176 с.
17. Шакуров Р.Х. Позитивна оцінка як фактор розвитку самолюбства дошкільника. *Республ. науково-метод. збірник*. Київ : Рад. школа, 1965. С. 130–138.

MAIN TRENDS IN THE STUDY OF SELF-ESTABLISHMENT OF PRESCHOOLERS

Svetlana Baida

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
2, Sadova str., Uman, Ukraine, 20300
e-mail: cbajda2017@gmail.com*

The article analyzes the main trends in the study of self-formation, identification and study of the peculiarities of self-esteem in preschool children. This problem is relevant because preschool age is an important period for formation and self-esteem for its further development and impact on the individual. Self-esteem is based on the need to be recognized as a significant adult. It was found that the processes of developing preschoolers' self-esteem are determined by internal and external determinants. Internal conditions are: the child's desire for self-expression, testing of their own "I"; the need for recognition is more or less expressed; readiness to defend and defend the positive "I"; ability to make self-judgment. Preschoolers' self-esteem is defined as a personal education that includes a number of interrelated components that complement each other and are sensitive to external influences. The optimal level of self-esteem is provided by a harmonious combination of tendencies to self-expression, recognition and self-preservation. The dominance of any of the parties leads to certain deformations of personality. It is established that self-esteem is a product of self-awareness and is part of the emotional-cognitive component of self-image. Self-esteem is a personality trait characterized by a relatively stable, positive attitude towards oneself, which accumulates generalized experiences of one's own value in the eyes of significant people, awareness of one's own virtues. Preschooler's self-esteem is a personal education, which includes a number of interconnected components that complement each other and are sensitive to external influences. The optimal level of self-esteem is provided by a harmonious combination of tendencies to self-expression, recognition and self-preservation. The dominance of any of the parties leads to certain deformations of personality. It was found that the processes of developing values of preschoolers' self-esteem are determined by internal and external determinants.

Key words: self-determination, self-esteem, self-esteem, self-expression, self-image.